

Malyj dialektologičeskij atlas balkanskih jazykov. Probnijj vypusk, Andrej N. Sobolev (red.). Studien zum Südosteuropasprachatlas, Band 2, Bibliion Verlag, München, 2003;

Malyj dialektologičeskij atlas balkanskih jazykov. Serija grammatičeskaja, s preimuščestvennym vnimaniem k strukture balkanoslavjanskih jazykov. Tom I. Kategorii imeni suščestvitelnogo, Andrej N. Sobolev (red.). Studien zum Südosteuropasprachatlas, Band 3, Bibliion Verlag, München, 2005;

Malyj dialektologičeskij atlas balkanskij jazykov. Serija leksičeskaja. Tom I. Leksika duhovnoj kul'tury, Andrej N. Sobolev (red.). Studien zum Südosteuropasprachatlas, Band 4, Bibliion Verlag, München, 2005.

Ruski dijalektolog Andrej Sobolev, posebno zainteresiran za slavensku poredbenu i historijsku gramatiku i osobito za balkanske jezike, stvorio je u relativno kratko vrijeme vrlo opsežan opus u kojem se ističe i znatan broj knjiga. Suradivao je u nizu zemalja i objavljivao na više jezika, nažalost ne i u Hrvatskoj. Objavio je trosveščani lingvistički atlas govora u istočnoj Srbiji i u zapadnoj Bugarskoj, monografije o govorima bugarskima, albanskima i arumunjskima, uključujući i djela o kojima upravo pišemo. I ostala je njegova aktivnost velika (osobito u Srbiji), a odnosi se i na srednjojužnoslavenska jezična pitanja, kako smo već rekli. Sve u svemu, riječ je o impresivnu opusu izvanredno marljiva i kompetentna jezikoslovca.

Poznato je da se lingvistički atlasi obično rade dugo, no u Soboleva nije tako. Projekt *Maloga dijalektološkog atlasa balkanskih jezika* otpočeo je 1996. u Institutu lingvističkih istraživanja Ruske akademije znanosti u Sankt Peterburgu, a od 1999. u radu sudjeluje i Institut za slavensku filologiju u Marburgu. Ubrzo nakon početka rada već su sastavljeni odgovarajući upitnici (leksički, sintaktički i etnolingvistički), a i terenski rad (u kojem je bio neumoran i Sobolev) odvijao se brzo. Rad na *Malom dijalektološkom atlasu balkanskih jezika* prate i radni sastanci nakon kojih izlaze zbornici radova, uz to, rad na tom atlasu prikazuje se i na međunarodnim znanstvenim skupovima, pa je tako npr. Andrej Sobolev početkom 2006. u Mariboru govorio u povodu desetogodišnjice projekta *Malog dijalektološkog atlasa balkanskih jezika*.

Glavni urednik *Malog dijalektološkog atlasa balkanskih jezika* je Andrej Sobolev, koji je sudjelovao i u izradi sintaktičkoga upitnika toga atlasa. Glavni su mu suradnici članovi uredničkoga kolegija probnoga sveska Helmut Schaller, Xhelal Ylli i Aleksandar J. Rusakov, u novijim svescima još i Christina Leluda–Voss te Ana Plotnikova. Terenski rad obavio je oveći broj dijalektologa, među njima i Željko Jozić iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu; on je, skupa sa Sobolevim, istraživao u Otoku kod Sinja. Ukupan je broj punktova u probnom svesku jedanaest. Od srednjojužnoslavenskih govora riječ je o idiomu Otoka kod Sinja (hrvatski novoštokavski ikavski govor), jednom govoru zetsko–južnosandžačkoga dijalekta (Zavala), jednom srpskom govoru (Kamenica) torlačkoga narječja (timočko–lužnički dijalekt), zatim o jednom makedonskom govoru (Peštani), jednom grčkom (Eratura; taj se govor u probnom sve-

sku naziva sjevernogrčkim zapadnomakedonskim govorom, poslije, u novijim svescima, sjevernogrčkim idiomom), trima bugarskim govorima (Gega, Gela, Ravna), dvama albanskim govorima (gegijski Muhur, toskijski Leshnjë) i o jednom arumunjskom govoru (Kravia). Naknadno je dodan i jedan južnogrčki govor, Kaotelli. Dakle, ukupno je obuhvaćeno sedam južnoslavenskih govora, dva albanska, dva grčka i jedan arumunjski. Riječ je i o idiomima srodnih i o idiomima nesrodnih jezika (hrvatski, srpski, crnogorski, makedonski, bugarski, albanski, grčki, arumunjski), a razumije se samo po sebi da je moglo biti obuhvaćeno i više punktova. U probnom svesku karte pokazuju sintaktičke i leksičke značajke, i to leksik materijalne i duhovne kulture, s time da su karte dijelom leksičke, dijelom semantičke. Prikazane su jedino leksičke značajke hrvatskoga govora iz sinjske okolice, ne i sintaktičke. Znanosti je govor Otoka uglavnom dobro poznat, usp. npr. dobro poznate *Fonološke opise srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, Sarajevo, 1981, str. 399–404; tu je fonološki opis Ivke Brkić i Dalibora Brozovića. Svakako je ipak vrlo korisna lagana usporedba na kartama toga hrvatskoga idioma s ostalima uvrštenima. Npr. u značenju »kukuruz« Otok ima *kokurus*, slično je i u Zavali (Crna Gora) i u mjestu Ravna (Bugarska), dok su u ostalim mjestima odgovori osjetno drugačiji. Međutim, svagdje se kaže npr. grecizam *koliba* ili slično, a slično je i s latinizmom *guša* ili turcizmom *peškir*. Potanja raščlamba vjerojatno bi pokazala da je tu riječ o tri zone, jugoistočnoj, zapadnoj i južnoj, pa je, dakle, očito da se radi o dijalekatski vrlo izdiferenciranu području, i na leksičkom području također.

Svakako je važnost toga lingvogeografskog rada izrazita, ne samo za genetiku lingvistiku, kao što obično biva s dijalektološkim radom.

Naravno je da u gramatičkoj seriji nalazimo mnoštvo zanimljivosti, no njima se ovdje ne moramo baviti. Baveći se imenicama u određenim punktovima, obradivači su se pozabavili kategorijama roda, broja i padeža, također kategorijom određenosti.

U leksičkoj seriji zahvaćena je problematika duhovne kulture. Otok kod Sinja npr. karakterizira to da se dan svete Barbare jedino u tom mjestu zove *Barbara*, dok je u drugim punktovima drugačije, npr. *Varvara*. Vidimo da se *Badnji dan* ili slično kaže u još nekim mjestima (Zavala, Kamenica, Ravna), dakle u slavenskim idiomima, dok je drugdje stanje drugačije. Slično je i kod riječi *Božić*; tako je u Otoku, Zavali, Kamenici i Gegi, a u ostalim je mjestima drugačije. *Pogača* se kaže samo u Otoku i Zavali, drugdje nije tako, već se javlja *leb*, *kolač*, *pita* ili uopće nema te realije. Dan 6. siječnja kaže se u Otoku *Tri kralja* ili *Bogojavljenje*. *Tri kralja* ne javlja se nigdje drugdje, a *Bogojavljenje* ili slično dolazi u još nekoliko mjesta (Zavala, Kamenica, Ravna, Gela). Za 2. veljače (svetkovina Svijećnice) jedino se u Otoku kaže *Kalandora*, drugdje je drugačije; poznato je da je u hrvatskim govorima često *Kandelora* ili slično, također *Svičnica* ili slično. Blagdan Blagovijesti u Otoku je *Blagovist*, slično je i u Zavali (*Blagovijes* i *Blagovijesti*) i u Kamenici (*Blagovesti*); u hrvatskim govorima često je i *Luncijata* ili slično. Za izvanbračno dijete u Otoku se kaže *kopile* i *mule* odnosno *mulica*; primjeri tipa *kopile* dolaze uglavnom u svim ostalim govorima istraživanim za taj atlas, dok prema latinskom *mulus* potvrde dolaze samo u Otoku i na grčkom jugu (Kaotelli). U Otoku se kaže *kriš* »križ«,

dok je u drugim mjestima uglavnom *hrs* ili slično. U Otoku je *đavo*, prisutno u sličnu obliku u još 8 punktova.

Jazyki i dialekty malyh etničkih grupp na Balkanah, Institut lingvističkih issledovanij RAN, Komisija po balkanskomu jazykoznaniju pri Meždunarodnom komitete slavistov, Bibliion Verlag, München, 2005.

I konačno, spominjani Sobolev i Rusakov urednici su zbornika *Jezici i dijalekti malih etničkih grupa na Balkanu*, a taj je zbornik nastao kao plod međunarodne znanstvene konferencije održane 2004. godine u Sankt Peterburgu. Zbornik je posvećen sveučilišnom profesoru iz Marburga Helmutu Schalleru, predsjedniku Komisije za balkansko jezikoslovje pri Međunarodnom slavističkom komitetu, uz njegovih 65 godina života. Razumije se, moglo bi se o tom vrijednom zborniku pisati mnogo, no mi ćemo se malko zadržati na dvama člancima (autorā Ronelle Alexander i Mihajla N. Radana) za nas posebno zanimljivima.

Uvodno se raspravlja o općim pitanjima. Tu Petja Asenova (Sofija) raspravlja o osobitostima funkcioniranja balkanskih dijalekata u inojezičnom okruženju, Klaus Steinke iz Erlangena o globalizaciji u manjinskim jezicima, posebno s obzirom na vitalitet slavenskih manjina na europskom jugu.

Posebno nas je zainteresirao članak Ronelle Alexander iz Barkleya »Does Serbo-Croatian dialectology still exist?«. Autorica je istaknuta učenjakinja, prvenstveno proučavateljica prozodije u južnoslavenskim idiomima, osobito zapažena po knjigama *Torlak accentuation* (München, 1975) i *In Honor of Diversity: The Linguistic Resources of the Balkans* (Columbus, Ohio, 2000). Iz naslova članka u novom zborniku vidljivo je autoričino središnje pitanje, pitanje južnoslavenskih dijalektologija koje nisu ni slovenska, ni makedonska, ni bugarska. S lijepim poznavanjem govori se o dijalektološkim južnoslavenskim istraživanjima i ostvarenjima, manje-više u sličnu duhu kako je pisana poznata knjiga Roberta D. Greenberga *Jezik i identitet na Balkanu: raspad srpsko-hrvatskoga* (Zagreb, 2005), vrlo opravdano kritizirana u Hrvatskoj. Vrijedno je spomenuti članak Radoslava Katičića »Recimo koju o Greenbergovoj knjizi«, *Forum*, 45, 2006, 4–6, 435–453. Autorica ustvrđuje da se nakon 1971. (nakon slamanja Hrvatskoga proljeća) južnoslavenski dijalektolozi usmjeruju na proučavanja ovisno o nacionalnom kriteriju. Tvrdnju, među ostalim, oprimjeruje člancima Stjepana Sekereša »Govor Hrvata u južnoj Baranji« (*Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, 1977) i »Govor Srba u južnoj Baranji« (*Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIII–2, 1980), misleći da i Hrvati i Srbi u južnoj Baranji govore u bitnome istim dijalektom. U literaturi autorica nije točno navela bibliografske podatke Sekerešova rada o govoru Srba u južnoj Baranji, kao što je u spomenutoj knjižici iz 2000. Vatroslava Jagića pogrješno nazvala češkim (!) slavistom (str. 30), no to nije najvažnije. Bitnije je to što u južnoj Baranji Hrvati govore slavonskim dijalektom a Srbi istočnohercegovačko-krajiškim, a ti se štokavski dijalekti, kako je dobro poznato, vrlo znatno razlikuju, pa su posebne monografije doista bile potrebne. Autorica navodi stavove Pavla Ivića o srpskoj dijalektologiji, Josipa Lisca o hrvatskoj dijalektologiji, bošnjačkih lingvista iz Bosne o dijalektima bosanskoga jezika, odakle se vidi da se hrvatskosrpska dijalektologija raspala u nekoliko odvojenih dijalektologija. Drugo je pitanje koliko su one i prije bile odvojene. Autorica daje i vlastite sugestije o dijalektološkom radu. Kako god bilo, ostaje činjenica da se južnoslavenski organski idi-

omi, bili oni slovenski, hrvatski, bošnjački, crnogorski, srpski, makedonski ili bugarski, moraju proučavati na ozbiljan znanstveni način, tj. tako da se vodi briga o stanju širega područja, susjednoga ili nesusjednoga. To je u dijalektologiji neizbježno.

U poglavlju o slavenskim jezicima i dijalektima Sofija Miloradović (Beograd) piše o obrađenosti srpskih govora u Rumunjskoj, Albaniji, Hrvatskoj i Makedoniji, Radivoje Mladenović (Beograd / Kragujevac) o govorima triju muslimanskih etnokulturnih skupina (najznatniji su Gorani, o kojima je 1986. pisao pokojni akademik Božidar Vidoeski, ali to Mladenović ne navodi) na jugozapadu Kosova, Mihai N. Radan (Temišvar) o govorima karaševskoga područja. Moramo spomenuti da je Radan (srpski dijalektolog rodom iz Karaševa, jednoga od sedam mjesta karaševskoga područja) 2000. u Temišvaru objavio monografiju o tim govorima, a prikazao ju je 2002. u *Južnoslovenskom filologu* A. N. Sobolev. Svakako je Radanov prilog u zborniku koristan, posebno s obzirom na nova proučavanja i na razlike nastale u karaševskim govorima od doba poznate monografije Emila Petrovicia (1935), no moramo dodati da se Karaševci sami većinom drže Hrvatima, pa dolaze u Hrvatsku na školovanje, u Zagrebu objavljuju svoja beletristička nastojanja (Milja Šera iz Lupaka, *Pogleni, Bože, na naše size*, Zagreb, 1996) i slično. Vrlo je potrebno da raspravljanja o govorima karaševsko-svinjičke oaze torlačkoga narječja budu što objektivnija. Olga M. Mladenova iz Calgaryja progovorila je o računalnom izdanju korpusa bugarskih dijalektalnih tekstova u Rumunjskoj, Christian Voss (Erlangen / Freiburg) o lingvističkom hibridu grčko-makedonskom u Grčkoj. Xhelal Ylli (Erlangen / Tirana) obrađuje slavenski (makedonski) govoreće stanovništvo u južnoj Albaniji i njihov idiom, Corinna Leschber (Berlin) albanizme u bugarskom i makedonskom u svjetlu kontaktne semantike. Ana A. Plotnikova (Moskva) bavi se kulturnim dijalektom rodopskih Pomaka, muslimanskoga stanovništva pretežno naseljenoga na području Rodopa.

Treće poglavlje posvećeno je grčkom i aromunjskom jeziku. Suradnici su Christina Leluda-Voss (Marburg / Freiburg), Thede Kahl (Beč), Manuela Nevaci (Constanța), Nicolae Saramandu (Bukurešt), Darina Mladenova (Sofija), A. N. Sobolev (Sankt Peterburg / Marburg – piše o aromunjskoj dijalekatnoj sintaksi) i Maria Bara (Marburg / Beč).

Posljednje poglavlje (»Male balkanske filologije«) donosi spoznaje o Keltima na području jugoistočnog Balkana (Aleksandar I. Falilejev – Aberystwith / Sankt Peterburg), o turskom na Balkanu (Victor A. Friedman – Chicago), o sefardskom (Armin Hetzer – Bremen), o uklapanju romskih dijalekata u *Mali dijalektološki atlas balkanskih jezika* (Aleksandar J. Rusakov – Sankt Peterburg), o banjaškim Rumunjima u Srbiji (Biljana Sikimić – Beograd) te o albanском dijalektu Arvanitike u Grčkoj (Lukas D. Tsitsipis – Solun).

* * *

Svakako je zbornik okupio reprezentativnu suradnju, vrlo zanimljivu i znanstveno korisnu. Nastojanja pak A. N. Soboleva na području lingvističke geografije pokazuju da su iskorištena znatna iskustva drugih učenjaka u poslu toga tipa; sigurno su rezultati Andreja Soboleva znanstveno vrijedni.

Josip Lisac